

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2019/06/vajda-barnabas-a-szlovakiai-tortenelemtanitas-nehany-sajatossagarol-10-02-10/>

Vajda Barnabás

A szlovákiai történelemtanítás néhány sajátosságáról¹

(Vajda Barnabás – Fotó: Fekete Bálint / Újkor.hu²)

A Magyar Történelmi Társulatnak 2005 óta vagyok a tagja, és nagy öröömre szolgál, hogy ezen a rangos fórumon szólhatok Önökhöz.

Úgy gondolom, hogy a szlovák és a magyar történettudomány problémás területei, az esetleges konfliktusok, témák és hangsúlyok eltérései, bizonyos hiányok, eltérő történelemszemlélet stb. ebben a körben jól ismertek. Az akadémiai műhelyek, a két ország történettudományi intézeteinek és az egyetemi együttműködések szintjén gazdag szakmai kapcsolatok vannak, elég csak Csukovits Enikő professzor asszony vagy Romsics Ignác professzor úr szlovákiai kapcsolatait említeni, vagy olyan szlovákistákét, mint Bencsik Péter, Mitrovics Miklós és mások.

Kevésbé ismert, hogy a közoktatás területén is említhetők bizonyos szakmai kapcsolatok. Gondolok itt elsősorban arra, hogy Kaposi József korábbi OFI főigazgató vezetésével szakmai találkozóra került sor az OFI szlovák megfelelőjével, a Viliam Kratochvíl által vezetett Állami Pedagógiai Intézettel (Štátny pedagogický ústav), majd a kapcsolatok folytatódtak bizonyos konferenciákon többek között Prágában és Pozsonyban.³ Szeretném azt is megjegyezni, hogy a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének

Vajda Barnabás: A szlovákiai történelemtanítás néhány sajátosságáról

is van Tanári Tagozata. 2014-ben egyike voltam azoknak, akik hozzájárultak a legfőbb pozsonyi és a budapesti oktatási központok vezetőinek kapcsolatteremtéséhez, és örülnék, ha ilyen és hasonló kapcsolatfelvételre a jövőben is sor kerülhetne, akár az OFI és annak szlovákiai megfelelője, akár a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet Tanári Tagozata és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata között.

Ami a szlovákiai történelemtanítást illeti, kedvem volna szólni olyan problémás részterületekről, mint például a „magyar tartalmak”, illetve ezek hiányának az ügye; a történelmi Magyarország, az 1918 előtti Magyar Királyság nevének sajátos terminológiai megoldása (ún. Uhorsko-probléma);⁴ a történelmi személynevek szlovákosított formában való átírásának a problémái; a történelmi vonatkozású toponímiák problémája a térképeken, különösen Szlovákia mai területének visszavetítése a múltba; vagy éppen bizonyos nacionalista iskolapolitikai ügyek felvetése stb. Kedvem volna továbbá taglalni azt a következetes egytankönyves modellt, amely Csehszlovákia, majd Szlovákia hivatalos tankönyvpolitikája immár 100 éve. Kedvem volna szólni azokról a tapasztalataimról, amelyeket 2009 és 2015 között szereztem azáltal, hogy tagja voltam a pozsonyi Állami Pedagógiai Intézet történelem szakkollégiumának, az ún. szlovákiai központi történelem tantárgybizottságnak. Ehhez kapcsolódva kedvem volna szólni (mégpedig dicsérően) bizonyos, a szlovákiai történelemtanítást érintő modernizációs fejlesztésekről és kísérletekről.

Tekintettel egyfelől a magyar-szlovák viszonylatban fennálló nem kevés konfliktusos ügyre, másfelől a korlátozott időre, folytatnom kell az enumerációt arról, hogy miről nem fogok szólni. Kedvem volna szólni arról a történelemdidaktikai szemléletről, amelyet magyar és szlovák kollégáktól, nagyra becsült mestereimtől tanultam, akik közül jó néhány mára kedves ismerősöm, sőt barátom, és akik itt is jelen vannak. Az én alma materem a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsész tudományi Kar Történelem Tanszéke, ahol Viliam Kratochvíl alapozta meg a történelemdidaktikai szemléletemet. Amit a későbbiekben nem kis mértékben az itt jelen lévő és általam igen nagyra becsült kollégák által fejleszthettem tovább. Arról a nyugatos szemléletű, szakmailag szilárd alapokra helyezett, szigorúan a történettudomány talaján álló, de az iskola körülményeit hangsúlyosan figyelembe vevő és elmélyült történelemdidaktikai szemléletről van szó, amit F. Dárdai Ágnes-től, Kaposi József-től, Katona András-tól, Kojanitz László-tól és másoktól tanulhattam.

Mégsem ezekről fogok szólni részletesen. Először is azért nem, mert mindezeket a szakmai ügyeinket és problémáinkat – amelyek nemcsak a közoktatást és a tankönyveinket érintik, hanem a szélesebb közbeszédre, a történelmi tárgyú folyóiratokra, könyvekre, tévé- és rádióműsorokra stb. is hatással vannak – már elmondtuk és leírtuk nemcsak magyarul, hanem szlovákul és angolul is. Másfelől a szakmai és a nem szakmai közvélemény szemében ezek lényeges ügyek bár, de a nézetem szerint érdemes egy kissé lejjebb ásni, hogy még ezeknél is fontosabb strukturális problémákra irányíthassam a figyelmet.

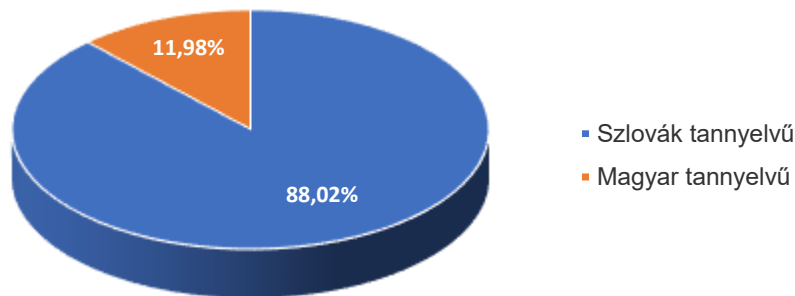
Előadásom tehát három részből áll. Elsőként egy általános beszámolót tartok a történelem mint iskolai tantárgy jelenlegi sajátosságairól Szlovákiában. Másodszer egy specifikus területet szeretnék érinteni, mégpedig a helytörténet-tanítást, amely a szlovákiai magyar szórványvidékeken szorosán összefügg a történelemtanítás szerepével és jelentőségével. Végül oda szeretnék eljutni, hogy a felhozott ügyek, amelyek talán kevésbé ismertek Magyarországon, esetleg milyen tanulságot hordozhatnak a szakmai közvélemény számára.

Általános bemutatás

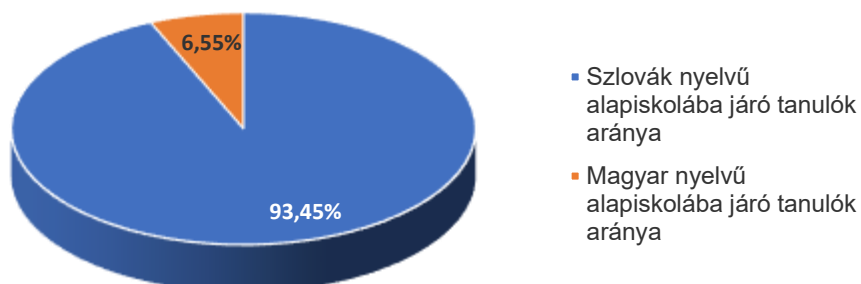
Szeretném a megszólalásomat néhány alapvető ténnyel kezdeni a Szlovákiában zajló magyar nyelvű oktatás és különösen a történelemtanítás kapcsán.

A Szlovák Köztársaságban a 2011-es népszámlálási adatok alapján kb. 500 000 magyar nemzetiségű állampolgár él.⁵ A szlovákiai közoktatás rendszerében a 2018/2019-es tanévben összesen 2087 alapiskola van, amelyek az 1–8. évfolyamos magyarországi általános iskolai rendszerrel szemben Szlovákiában 1–9. évfolyamosak. A 2087 alapiskola közül 222 magyar tannyelvű, további 28 pedig magyar-szlovák közös igazgatású. Ez azt jelenti, hogy összesen 250 alapiskolában folyik magyar nyelvű oktatás, ami az összes szlovákiai alapiskola 11,98%-a. A 2087 alapiskolát összesen 447 092 tanuló látogatja. Ebből a 250 magyar iskolába járó tanulók száma 29 261 fő, azaz az összes szlovákiai alapiskolás tanuló 6,55%-a jár magyar alapiskolába. A hivatalos statisztikák számon tartják a magyar tannyelvű osztályok számát is, amely az elmúlt tanévben az 1–9. évfolyamokon 1850 osztály volt. Alapiskoláinkban a tanulók összlétszáma a 2017/2018-as tanévhez képest szinte változatlan (25 fővel több), a magyar nemzetiségű tanulók 89%-a magyar alapiskolába jár.⁶

1. ábra: A szlovákiai alapiskolák megoszlása

2. ábra: A tanulók aránya

Vajda Barnabás: A szlovákiai történelemtanítás néhány sajátosságáról

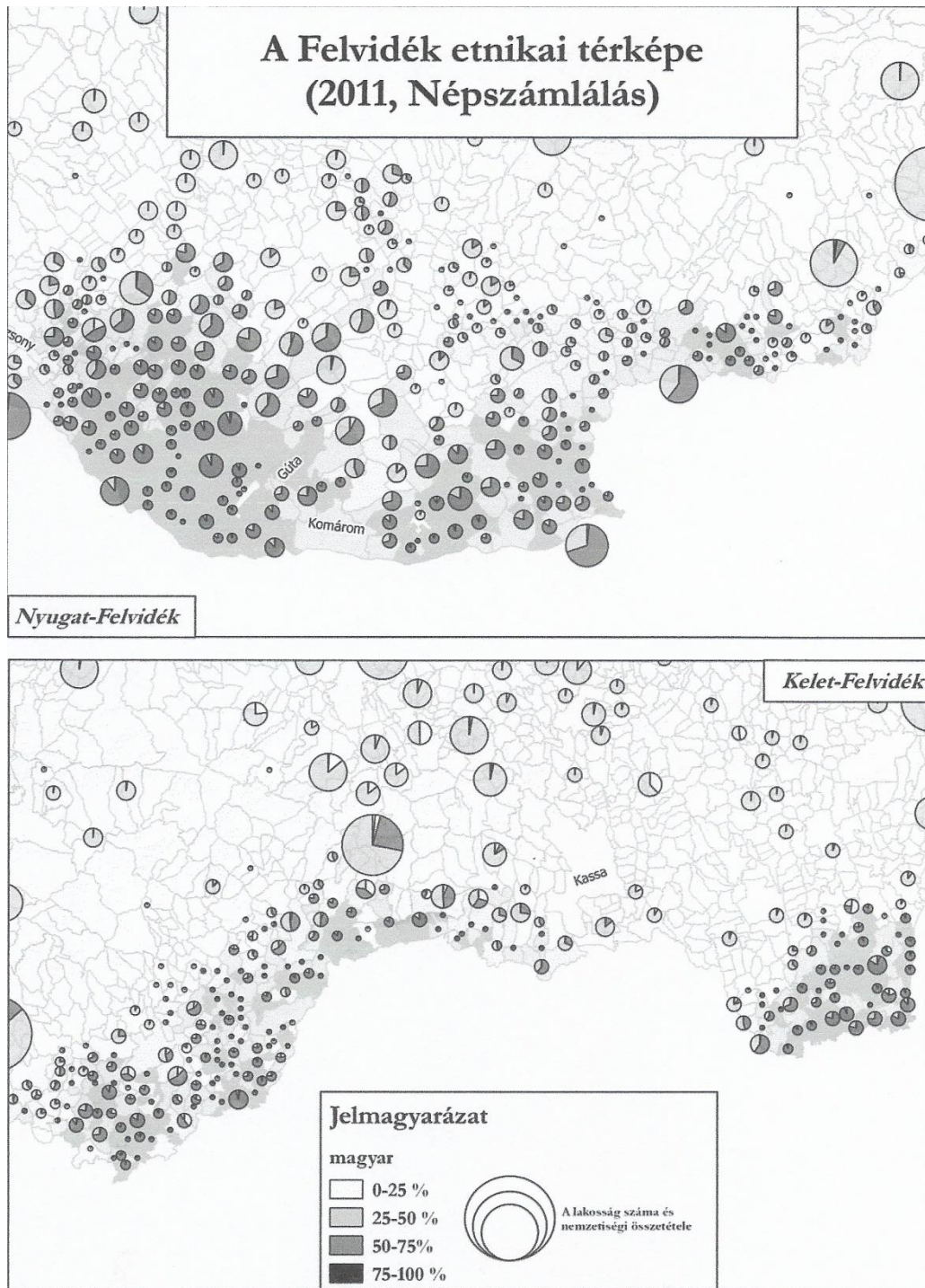
Fontos alapvetés, hogy a magyar tannyelvű iskolák a szlovákiai iskolarendszer integráns részei. Ez azt jelenti, hogy a szlovákiai magyar alapiskolákban tanuló kb. 29 000 magyar anyanyelvű tanuló; az ezekben az alapiskolákban tanító kb. 2900 magyar pedagógus; a kb. 20 településen található szlovákiai magyar tannyelvű gimnáziumok és az ezekben tanuló kb. 3000 szlovákiai magyar gimnazista; valamint a kb. 100 szakközépiskolában és szakmunkásképzőben döntően magyar nyelven vagy magyar nyelven is tanuló szakiskolások – vagyis összességében a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák *nem képeznek önálló egységet*. Más szóval a szlovákiai magyar iskolák oktatási és igazgatási autonómiája nem létezik. Emellett a szlovákiai iskolarendszer – s benne a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák – kevésbé diverzifikált, mint a magyarországi. Az általános iskolák között kevés a magán, valamint egyházi alapítású és fenntartású, az alapítványi forma pedig szinte ismeretlen.

Történelem iskolai tantárgy az alapiskola 5. osztályától van rendszerint heti 2–2 órában, a 9.-ben esetleg 3 óra terjedelemben. A szlovákiai magyar szakközépiskolákban és szakmunkásképzőkben elenyésző a történelem tantárgy óraszám. A gimnáziumokban viszont heti 2 óra van, igaz, csak a gimnázium I., II. és III. évfolyamában, mert IV.-ben (az érettségi évében) a történelem már csak választható tantárgy. Viszont aki szemináriumi tárgyként választja, az heti 3–4 órába is tanulhatja. Szlovákiában a történelem az érettségien választható tantárgy, tehát nem kötelező; talán ez a legjelentősebb koncepcionális különbség e téren a magyarországi és a szlovákiai rendszer között.

Egy helyzetspecifikus kérdés: nyugat és kelet különbsége

A szlovákiai magyar tannyelvű iskolák abban a geográfiai térben találhatóak, amely nyugaton Pozsonyban kezdődik, végighúzódik Szlovákia és Magyarország országhatára mentén, majd Királyhelmece környékén ér véget. Ez kb. 350 kilométer hosszú földrajzi terület – valójában egy vékony sáv – nemcsak földrajzi távolságot jelent (ami ma is akadály a nyugat és kelet kapcsolattartásának), hanem néprajzi és szociológiai különbségekről is szó van. Előadásom szempontjából a Nyugat-Szlovákiában, valamint a Közép- és Kelet-Szlovákiában élő magyarok között a legfontosabb különbség az, hogy míg nyugaton a magyar iskolák (nyelvi és kulturális értelemben vett) tömbben működnek, addig Közép- és Kelet-Szlovákiában szórvány oktatási rendszerekről kell beszélnünk.

3. ábra: Nyugat- és Kelet-Felvidék etnikai térképe

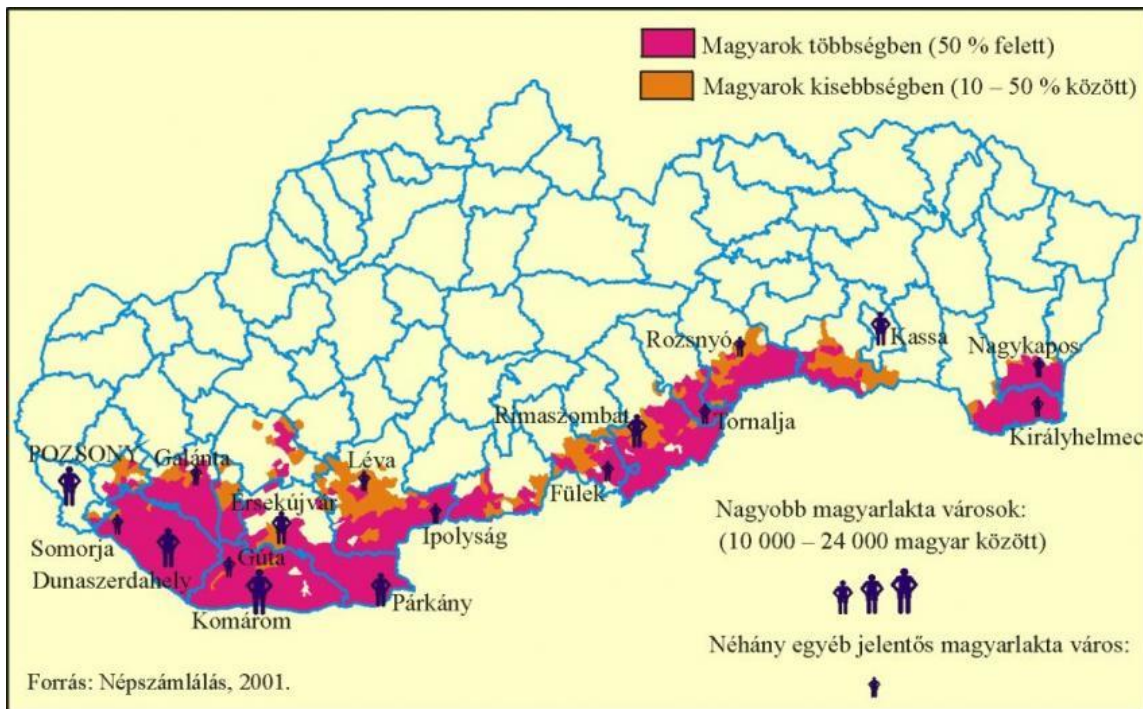
(Forrás: Rákóczi Szövetség)

Amit alább mondok, azt most csak a történelemtanítás kapcsán mondom (mert ebben vannak élő tapasztalataim), de általában az egész iskolarendszerre és az összes többi tantárgyra is igaz. A nyugati régióban: Pozsony, Szenc, Somorja, Dunaszerdahely, Érsekújvár, Párkány, Komárom, valamint e városok környékén többen él a magyarság. Ezekben a régiókban többségben még vannak magyar gyerekek. Azonban már a nyugati régió keleti fele, nagyjából a Lévától keletre eső vidékek: maga Léva is, azután Ipolyság, Rimaszombat, Losonc, Rozsnyó, Kassa, Királyhelmec stb. esetében lényegében (néhány

Vajda Barnabás: A szlovákiai történelemtanítás néhány sajátosságáról

kivételtől eltekintve) szórványvidékről kell beszélni. Ezekben a településeknek nemcsak a városokban kisebbség a magyar nyelv és kultúra, de a falvakban is.

4. ábra: Magyarok többségben és kisebbségben a Felvidéken

(Forrás: http://www.kophaza.hu/wp-content/uploads/2011/01/szlovakiai_magyarok.jpg)

Előadásomban nem célom, hogy részletes oktatásszociológiai elemzést nyújtsak. Azonban látni kell, hogy ez a két helyzet (nyugat – tömb, kelet – szórvány) fundamentálisan meghatározza a magyar tannyelvű iskolák általános helyzetét, és hangsúlyozottan a bennük zajló történelemtanítást.

Ennek megfelelően Nyugat-Szlovákiában nagyjából ugyanazokkal a kihívásokkal küszködnek a történelemtanítás terén, mint a legtöbb magyarországi iskolában. Csak az illusztráció kedvéért említek pár dolgot. Sok itteni iskolában jellemző a magyarországi történelemtankönyvek jelenléte és használata. (Pontos számokat nem ismerek, efféle adatok nem nyilvánosak.) Az itteni iskolák egyik nagy (talán legnagyobb) szakmai vitája és kihívása a képességfejlesztés, annak stratégiai irányai, módszerei stb. Végül nyugaton sok iskola küszködik azzal, hogyan reagáljon a kapuján kopogtató online világ kihívásaival.

Keletebbre (azaz az észak-magyarországi térség túloldalán), ahol már szórványban él a szlovákiai magyarság, minden tanulóért meg kell küzdeni. Errefelé nem a módszertani repertoár gazdagsága a kérdés, hanem az, hogy lesz-e elég iskolás gyerek. Ez a magyar iskola életének és halálának a kérdése. A nagy megoldandó feladat a magyar iskola léte, egyben a magyar közösségi és kulturális tér léte és túlélése.

Ez a helyzet természetesen nem túl biztató. Azonban még mielőtt arra gondolnának, hogy panaszkodni jöttem a Magyar Történelmi Társulat éves gyűlésére, szeretném leszögezni, hogy az adott helyzetben a szlovákiai szórvány magyarságnak vannak bizonyos *kényszerű előnyei*. Azért kényszerűek, mert a lét kényszere, hogy ezeknek az iskoláknak is fejlődniük kell, meg kell oldaniuk, hogy legyenek tanulók.

Egyes oktatáspolitikai szakemberek ki merik mondani, hogy egyes nyugat-szlovákiai iskolákon bizonyos értelemben eluralkodott a kényelem. Nekik is vannak természetesen

Vajda Barnabás: A szlovákiai történelemtanítás néhány sajátosságáról

problémáik. Azonban minden egyéb probléma mellett (pl. a történelem tanóraszám csökkenése, tankönyves problémák, küzdelem a tanulói devianciával stb.) a nyugati régióban jelenleg még kevésbé érzik a tanulói létszámcsökkenésből fakadó egzisztenciális nyomást. Érdekes, és a meglátásomat igazoló módon a nyugat-szlovákiai régió „kulturális elkényelmesedéséről” beszélt Bárdos Gyula Csemadok-elnök is a Selye János Egyetemen tartott előadásában Észak-Komáromban 2019. április 8-án.⁷

A tanulói létszámcsökkenésből fakadó egzisztenciális nyomás miatt a középső és a kelet-szlovákiai régióban nagyobbak látszik a módszertani iparkodás. Érdekes módon aktív kitérés pont keresése zajlik. Teljesebb és alaposabb áttekintés híján nem tudom és jelen előadásban nem is akarom a probléma teljességét firtatni. Csak azt az egy dolgot kívánom kiemelni, ami a közép- és kelet-szlovákiai régió elszórványosodása kapcsán szakmailag foglalkoztat. Ez pedig az, hogy a történelemtanítás terén az egyik – lehetséges és máris alkalmazott – kitérés pont a helyismereti és helytörténeti tevékenység.

A szókapcsolat minden tagját hangsúlyozni kívánom. Érdekes helyismeretről és helytörténetről beszélni, mivel ezeken a településeken a történelem mint iskolai tantárgy tanulása nemcsak a történelmet érinti, hanem tágabban értelmezve a helyi magyar értékeket, beleértve a helyi magyar műemlékeket, magyar kulturális javakat stb. is. Szándékosan mondom azt, hogy helyismereti és helytörténeti *tevékenység*, nem pedig tanítás, amivel ki kívánom emelni e próbálkozásoknak azt a hangsúlyos módszertani vonatkozását, hogy ezek a tevékenységek mind a pedagógusok, mind a tanulók aktív bevonását, cselekvését, részvételét igénylik.

Talán meglepő – amikor én magam találkoztam vele, nekem mindenképpen az volt –, hogy egyes közép- és kelet-szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban a túlélésért folytatott módszertani iparkodás egyik méltánylandó eredménye a tervezett iskolai tevékenykedtetés: a kutató, alkotó, felfedező alapú aktivitás a történelem tanórákon (is). Ezek az aktivitások magukban foglalják az aktív kutatást (interjúk, szokások stb.), célzott projekteket és tematikus napokat, de nem ritkán regionális tankönyvek és munkafüzetek készítését, fejlesztését is.

Zárszó, esetleg tanulságok

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy milyen stratégiai célokat érdemes kitűzniük a szlovákiai magyaroknak a történelemtanítás terén, akkor én az alábbi három egységből álló választ adom.

Az első annak az igénye, hogy szükség van egy olyan állami művelődési programra – Szlovákiában ez a megnevezése a meghatározó oktatási keretnek –, amely kifejezi a szlovákiai magyarok nyelvi és kulturális mivoltát. Azt, hogy Szlovákiában élünk, de kulturálisan magyarok vagyunk. És amit tanulni szeretnénk, annak – nemcsak, de főleg – a mi történelmünknek kell lennie. A szlovákiai magyar tannyelvű iskolák egyfelől a szlovákiai iskolarendszer szerves részei, másfelől azonban nyelvileg és kulturálisan is a magyar kultúra részei. Az iskolai történelemtanítás összefügg a kulturális identitásunkkal, sőt több szempontból a magyar kultúrtérrel való együvé tartozás egyik kötele és horgonya.

A második szükségszerűség a folyamatos modernizáció igénye, vagyis annak a biztosítása, hogy a szlovákiai iskolákban általában, s ezen belül a magyar tannyelvű iskolákban maga szintű, forrás- és kutatásalapú történelemtanulás érvényesüljön.

Harmadsorban pedig látni érdemes, hogy – főleg, de nemcsak – nyelvi és kulturális szórványhelyzetben a korszerű értelemben vett és alkalmazott helyismereti és a helytörténeti aktivitások lehetnek az egyik leghasznosabb oktatási kitérés pontok. Mégpedig azért, mert a

Vajda Barnabás: A szlovákiai történelemtanítás néhány sajátosságáról

helyismeretben és helytörténetben ötvöződik a lokális kötődés, ugyanakkor megfelelő módszertani előkészítés és alkalmazás mellett minden aktivitás egyúttal modern is, mert cselekedtető és aktív tanulásra épül. Az már csak örömteli ráadás, ha (pluszfeladatként) ennek a tanulásfajtának identitásképző és -megtartó értelme és szerepe is van.

Kedves Kollégák! Miközben megköszönöm, hogy részt vehetek a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata éves konferenciáján, szeretném kifejezni azt a meggyőződésemet, hogy nekünk, magyarországi és felvidéki történelemtanároknak az egyik közös pontunk az, ha a pedagógiai kultúránkban megerősödik az a történelemdidaktikai szemlélet, amely a történettudomány talaján áll, és modern történelemdidaktikai szemléletet tükröz. Mert a történészeknek és a történelemtanároknak az a közös érdekük, hogy mind a mi nemzetünk, mind a körülöttünk élő nemzetek történelmi kultúrája fejlődjön.

JEGYZETEK

¹ A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata által szervezett „Mentés másként: Történelemtanítás a Kárpát-medencében” című konferencián, Budapesten 2018. december 1-jén elhangzott előadás szerkesztett változata.

² A felhasznált fotók forrása: <http://ujkor.hu/content/modernizalodo-tortenelemtanitas-tanari-tagozat> (Letöltés: 2019. február 27.) (A fotók ismételt közzélése az Újkor.hu szerkesztőségének írásos jóváhagyásával történt.)

³ Pl. BÓNA László – BÉNYI Klaudia (2012): Beszámoló Az én hőszám – a te ellenséged: A visegrádi országok (V/4) nemzeti történelmének pozitív és negatív szereplői a szomszéd államok történetírásában c. nemzetközi történészkonferencia előadásairól. (Prága, 2011. december 11–13.) *Történelemtanítás, (XLVII.) Új folyam III. évf. 1-2. sz. június:*

<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2012/06/bona-laszlo-benyi-klaudia-beszamolo-az-en-hosom-a-te-ellenseged-03-01-11/> (Letöltés. 209. máj. 7.)

⁴ Szlovákiában más szót használnak a történelmi Magyarországra (Uhorsko, ejtsd: Uhorszko), mint a mai (trianoni) Magyarországra (Mad'arsko, ejtsd: Magyarszko), mintha ez két teljesen különböző állam lett volna.

⁵ A hivatalos népszámlálási adatok szerint: 458 467 fő.

⁶ Az itt idézett adatok forrása Fodor Attila szlovákiai magyar oktatáspolitikával foglalkozó barátom egyik Facebook-bejegyzése 2019. március 25-ről.

⁷ Az előadás címe „A CSEMADOK 70 éves” volt.